

Arnolds, E., T.W. Kuyper & M.E. Noordeloos (ed.). 1995. **Overzicht van de Paddestoelen in Nederland**. Uitgave N.M.V., 872 pp.

Dit inhoudsrijke en fraai uitgegeven boek is de vrucht van samenwerking van drie groepen medewerkers: (1) de redactie en auteurs, (2) de bewerkers van bepaalde groepen en (3) de vele mycologen en amateurs die door hun meldingen het materiaal bijeengebracht hebben. Reeds in 1980 begon men met het verzamelen van gegevens en in 1984 verscheen de eerste Standaardlijst, gebaseerd op dit materiaal, later aangevuld met twee supplementen.

In het voorwoord en inleiding karakteriseren de redacteuren de aard van dit werk en zijn beperkingen. Het is de bedoeling zoveel mogelijk gegevens (taxonomische en oecologische) te publiceren omtrent de macromyceten in Nederland. Uitvoerig wordt hier ingegaan op wat men hier onder macromyceten moet verstaan; er blijft altijd enige willekeur in de afgrenzing, vooral wat de kleinere Ascomyceten betreft. De Myxomyceten, zijnde geen schimmels, worden niet uitvoerig behandeld, maar er wordt om praktische redenen wel een lijst gegeven van de soorten die in Nederland voorkomen. De Roest- en Brandzwammen ontbreken, hoewel vooral de aeciën van de eerste wel met het blote oog zichtbaar zijn. Ligt hier geen arbeidsveld voor bijvoorbeeld een goede amateur: een recente bewerking voor deze groepen lijkt voor Nederland te ontbreken. Een andere beperking is de indigeniteit, die ook nauwkeurig omschreven wordt.

Wat de taxonomie betreft hebben de bewerkers in het algemeen de principes van de hoofdredactie gevolgd zodat er een zekere eenheid op dit gebied is ontstaan. Ze zijn beschreven door T.W. Kuyper en C. Bas in het eerste deel van de *Flora agaricina neerlandica* (1988). Men onderscheidt genus, soort, variëteit en forma op grond van morfologische en fysiologische kenmerken. Men kan zich wel vinden in deze helder geformuleerde criteria, hoewel op den duur de genetica een steeds grotere rol zal gaan spelen. Variëteit en forma worden door Kuyper onderscheiden op grond van bepaalde overgangen tussen de kenmerken: zijn deze er dan spreekt hij van forma. Deze onderscheiding is echter niet waterdicht. Immers, overgangsvormen tussen twee (erfelijke) kenmerken kunnen voorkomen wanneer de laatste een grote fenotypische amplitude hebben, waarbij de modificaties elkaar overlappen. Zo hoeven overgangsvormen helemaal niet te bewijzen dat de afwijking geen erfelijke grondslag heeft. En als het laatste het geval is dient men haar als variëteit te beschouwen. Dit mag de reden zijn dat de bewerker van *Cortinarius*, *C. elatior*, *C. integerrimus* (= *C. mucifluus*) en *C. pseudosolor* onder één naam brengt, nl. *C. lividoochraceus* (Rimpelige gordijnzwam) en de bovengenoemde vormen, die door tal van auteurs als soorten worden onderscheiden, niet eens als variëteit beschouwt. Ik heb deze vormen jarenlang op de Notenlaan in Zeist, waar de omstandigheden overal gelijk zijn, kunnen bestuderen. Daar waren ze wel gescheiden

en ik heb sterk de indruk dat de niet gerimpelde *C. mucifluus* erfelijk van *C. elatior* afwijkt. Zelfs een verschil in sporenmaten is hier in het geding.

Het is bekend dat de Leidse school de nomenclatuurregels zeer strikt toepast. Dit is de oorzaak van vele naamswijzigingen, waartegen soms enige weerstand bestaat, vooral als een goede naam vervangen wordt door een veel minder goede als bv. voor *Amanita solitaria* (Stekelkopamaniet) het geval is (*Amanita echinocephala* is veel beter). Vooral als er een verschil van mening bestaat over de interpretatie van oude bronnen (beschrijvingen of afbeeldingen, die als type moeten worden beschouwd) zou men m.i. niet te snel tot naamswijziging moeten overgaan. Wat het verzinnen van toegankelijke Nederlandse namen betreft, ook voor de veel op elkaar lijkende vormen, hebben de auteurs een waar meesterschap getoond, hierbij gesteund door een daartoe ingestelde commissie.

Interessant is de poging van Arnolds om de begrippen algemeen tot zeldzaam een meer gefundeerde basis te geven. Kwantificeren van moeilijk vatbare relaties is een probleem waar vooral oecologen zich voortdurend mee geconfronteerd voelen. Ik heb nog de tijd meegemaakt dat vele biologen de vegetatiekunde of plantenoecologie afwezen, omdat deze niet wetenschappelijk genoeg zou zijn. Het systeem, dat Arnolds toelicht (uurhokfrequentieklassen, etc.) had echter iets duidelijker omschreven kunnen worden wat betreft het aandeel van de talrijkheden van individuen (pag. 29). De begrippen omtrent de frequentie van voorkomen hebben voor een gebied als Nederland vanzelfsprekend weinig biologische waarde, iets meer ten aanzien van de plantengeografische districten, waar veel werk van gemaakt is. Dit geldt vooral voor het fluviatiele en bijvoorbeeld het renodunaal district, waar bijna alle biocoenosen iets typisch hebben. Vele minder is dat het geval in veel andere districten. In de Flora agaricina neerlandica bindt men de kaarten van de verspreiding van de Den en de Beuk in Nederland (pag. 25) en hieruit blijkt wel hoeveel gelijksoortige biotopen er in vele districten ten aanzien van schimmels kunnen voorkomen.

In hoge mate echter zijn de gegevens over habitat, substraat en geassocieerde organismen van biologische betekenis en het is verheugend dat onze kennis van deze details steeds toeneemt en op adequate wijze door oecocodes in het boek verwerkt is. Nergens in buitenlandse atlassen en frequentielijsten vinden we dergelijke gegevens, zo systematisch bewerkt, aanwezig. Verdere detaillering op dit gebied is in de toekomst mogelijk en wenselijk, vooral ook in verband met de achteruitgang van de mycoflora, waarvan de oorzaken nu beter te volgen zijn. Overigens dient met in het fluviatiele district de oobossen (Es, Wilg, Populier) wel goed te scheiden van de kunstmatige parkbossen (Eik, Beuk, Haagbeuk, Linde, etc., pag. 33).

Nu een paar opmerkingen over het hoofdbestanddeel van het boek: het taxonomische

gedeelte. Men dient wel te beseffen dat de daarin opgenomen soorten een heel verschillende status hebben. Veel namen hebben betrekking op soorten, waarvan goede recente beschrijvingen bestaan, die in het algemeen worden vermeldt. Er zijn echter ook veel soorten afkomstig van meldingen uit oude excursielijsten, herbariummateriaal, opgaven in de literatuur, waarvan de juiste determinatie volgens recente opvattingen allerminst vaststaat. Toch is het goed dat ook deze gegevens opgenomen zijn: ergens heeft eens iemand gedacht met deze soort, uit welke literatuur dan ook, te doen te hebben. Deze verwijzingen kunnen nuttig zijn in welk verband dan ook.

De bewerkers van de groepen kenden dus de door hen opgenomen soorten goed of helemaal niet. In het laatste geval interpreteerden zij de gegevens wel eens wat willekeurig en niet altijd geheel juist. Hiervan een paar voorbeelden, waarbij ik me beperken zal tot opgaven die uit mijn herbarium afkomstig zijn.

- a. *Cortinarius crassus* Fr. ss. J. Lange is een karakteristieke kleibossoort, vooral gekenmerkt door de sterke schimmel-aardgeur. Er bestaat ook een *C. pseudocrassus* (Joss.) ss. Orton (Vaalhoedgordijnzwam), die macroscopisch veel op de eerste lijkt, maar de geur mist en bovendien cheilo- en pleurocystiden heeft. De meeste auteurs beschouwen de eerste soort als *C. crassus* Fr. Niet alzo Moser, die de vorm met cystiden *C. crassus* noemt, de stinkende soort "ungenügend geklärt" verklaart en ook nog een *C. balteatoalbus* Hry. onderscheidt zonder die nare geur. Brandrud & al. noemen ook de soort met cystiden *C. crassus*. Aangezien Fries de twee soorten mogelijk door elkaar heeft gehaald (hij gewaagt nl. maar in één beschrijving van de geur en zij schijnen beide in Zweden voor te komen) noemt Kuyper de kleibossoort *C. balteatoalbus* Hry. (Dikke gordijnzwam), maar deze heeft de geur niet en Keizer en Arnolds beschrijven in *Persoonia* 15 (1994): 467-68 onder deze naam een collectie die wat tengerder is dan onze kleibosvorm en de geur mist. Hier is dus nog een probleem, wat de naamgeving betreft.
- b. Vaak worden groepjes, waar nog taxonomische problemen heersen, aangeduid met de soortnaam ss. lato. Dit is als vingerwijzing zeer nuttig. Zo ook bij *Cortinarius rigens*, maar *C. damscenus* (Wortelende gordijnzwam) hoort daar stellig niet bij. Deze soort wijkt in zoveel kenmerken van de slanke *C. rigens* met de lichtgekleurde, smalle hoed en de jodoform geur af, dat gelijkheid op soortsniveau onmogelijk is. Beide komen in de kleibossen voor.
- c. *Lactarius roseozonatus* Fr. (Bochtige melkzwam) werd door hem (Fries) opgevat als een variëteit van *L. flexuosus* Fr., maar werd door Bataille en J. Lange als een aparte soort beschouwd. Ik ken de soort van de Wulperhorst en een mooie collectie uit Oostenrijk. Ook *L. flexuosus* meen ik één maal in een Nederlands kleibos

(Gunterstein) aangetroffen te hebben. De laatste is fors, heeft vooral een gelobde hoedrand, vrij donkere gordels en dooiergele, wijd uitstaande lamellen. Ik kan onmogelijk *L. flexuosus* als een variëteit van *L. roseozonatus* opvatten, zoals in het boek vermeld staat. Maar er staat ook nog dat *L. flexuosus* een boreale, montane soort is, dit klopt dus niet erg. Dit zou nog niet zeggen dat hij niet in Nederland te vinden zou zijn.

- d. *Pleurotus dryinus* (Pers.: Fr.) Kumm. (Schubbige oesterzwam) heeft een variëteit *Pleurotus pometi* (Fr.) Reijnders, die ik tweemaal heb gevonden. Hij is wat minder fors, wit en weinig behaard, zonder andere velumresten. In het boek staat: "de taxonomische waarde van deze verschillen is twijfelachtig". Dit lijkt mij onzin. Ik neem aan dat tenminste het ontbreken van pigment (albino?) op een erfelijke grondslag berust en dan behoort zo'n afwijkende vorm tenminste als variëteit te worden onderscheiden.

Aan het werk is een bijgewerkte standaardlijst (in code vorm) toegevoegd, bewerkt door Arnolds, Dam en Dam-Ellings. Verder zijn de verschillen met vroegere standaardlijsten uitgewerkt en dat wijst hier en daar op een veranderende flora. Het werk is geïllustreerd met pentekeningen en een beperkt aantal gekleurde platen. Terwille van het gemakkelijk opzoeken van synoniemen en de begrippen in het algemene deel ware een Index welkom geweest.

Zo is er natuurlijk wel kritiek mogelijk op dit werk met zo'n omvattende doelstelling en de auteurs zullen niet anders hebben verwacht. Dat neemt niet weg dat de Nederlandse Mycologische Vereniging zich gelukkig mag prijzen dat indertijd een paar jonge biologen zich met zo'n enthousiasme ingezet hebben om dit werk van de grond te krijgen, hetgeen in verband met de achteruitgang van de mycoflora, net op tijd kwam. Anderen (professionelen en uitstekende amateurs) voegden zich bij hen. Het resultaat is deze schat aan gegevens. Dit werk vormt stellig een mijlpaal in het bestaan van de Vereniging en is een solide basis om op voort te bouwen. Men kan de auteurs niet anders dan feliciteren.

Het is overigens betreurenswaardig dat een deel van de professionele mycologen nog nooit de baan heeft die hen zo ruimschoots toekomt; werk in verband met de natuur, wetenschappelijk of niet, ligt nog altijd buiten de geldstromen van deze tijd.

Het werk is opgedragen aan Dr. C. Bas, die naast zijn wetenschappelijke werk zich altijd veel moeite heeft gegeven voor de begeleiding van leerlingen en amateurs.

A.F.M. Reijnders

Breitenbach, J. & F. Kränzlin. *Pilze der Schweiz, band. 4. Blätterpilze, 2. Teil.* 370 pp, 465 kleurenfoto's. Verlag Mykologie Luzern, Postfach 165, CH 6000 Luzern 9. Prijs Sfr. 158 + Sfr. 12.50 Porti. Ook verkrijgbaar in een Engelse en Franse editie.

Zojuist is verschenen het vierde deel in deze serie, waar we met hoog gespannen verwachtingen naar uitkeken. Immers, vooral de eerste twee delen, respectievelijk gewijd aan Ascomyceten en Aphyllophorales waren van hoge kwaliteit en bevatten veel afbeeldingen die we in andere fotoboeken niet of zelden tegenkwamen. Ook de opzet van het boek met een beschrijving, microscopische tekeningen en foto's naast elkaar is een heel aantrekkelijke en waardevolle formule. Deel drie en nu ook deel vier zijn gewijd aan plaatjeszwammen: een gebied waarin de concurrentie groter is. Er zijn nogal wat boeken verschenen de afgelopen jaren met afbeeldingen van plaatjeszwammen, en derhalve is het voor het duo Breitenbach en Kränzlin moeilijker om de hoge standaard en verwachtingen voort te zetten. We zijn dan ook nogal teleurgesteld in dit vierde deel. Het behandelt de families Entolomataceae, Pluteaceae, Amanitaceae, Agaricaceae, Coprinaceae, Bolbitiaceae en Strophariaceae, voorwaar geen kleinigheid. Hoewel de auteurs blijik geven van de meest recente literatuur op de hoogte te zijn, en zij zich moeite hebben getroost om de nieuwste taxonomische en nomenclatorische inzichten te verwerken, zouden zij er goed aan hebben gedaan in de loop van het schrijven van dit deel een aantal specialisten te raadplegen voor commentaar. Dat zou een aantal vergissingen en pertinente fouten wellicht hebben kunnen voorkomen. Daarnaast is een vrij groot aantal foto's van slechte kwaliteit, d.w.z. naar slecht materiaal gemaakt, afgebeeld. Ook dat had kunnen worden voorkomen als de auteurs niet zo strikt hadden willen vasthouden aan hun wens om ten eerste vooral eigen foto's te plaatsen, en daarnaast aan afbeeldingen van Zwitserse vondsten te willen vasthouden. Wat opmerkingen bij een paar families:

1. Entolomataceae: Er staan veel Satijnzwammen in dit deel: in totaal 90 soorten. Sommige afbeeldingen zijn goed (*Entoloma ameides* (Zoetgeurende Satijnzwam), *E. aprile* Slange voorjaarssatijnzwam), *E. araneosum* (Spinnewebssatijnzwam), *E. byssisedum* (Schelpsatijnzwam), *E. dysthaloides* (Kleinporige vloksteelsatijnzwam), *E. lepidissimum* (Fraaie satijnzwam), *E. plebejum* (Glimmerige voorjaarssatijnzwam), *E. politoflavipes*), sommige zijn slecht tot zeer slecht (*E. cephalotrichum* (Sneeuwvloksatijnzwam), *E. clypeatum* (Harde voorjaarssatijnzwam) maar wat erger is, nogal wat soorten zijn zeer twijfelachtig of gewoon fout gedetermineerd (*E. chalybaeum* var. *chalybaeum* = ? *E. mougeotii*; *E. chalybaeum* var. *lazulinum* (geen blauwe plaatjes); *E. exile*: veel te donker voor deze soort; *E. juncinum*: foute

determinatie; *E. papillatum*: heel twijfelachtig; *E. pseudocoelestinum*: kleuren geheel verkeerd; *E. saepium* (Sleedoornsatijnzwam): absoluut onherkenbaar; *E. saundersii* (Zilverige satijnzwam): vergissing?, de rode verkleuring wijst erop dat hier *E. saepium* is afgebeeld; De foto van *Entoloma sericeum* var. *cinereoopacum* (Bruine satijnzwam) is beslist een verkeerde determinatie; *E. sinuatum* (Giftige satijnzwam) is heel ontypisch; *E. strigosissimum* (Rode vloksteelsatijnzwam) is onherkenbaar; voor *E. venosum* en *E. vernum* (Vroege dennesatijnzwam) geldt hetzelfde.

2. Pluteaceae: De foto van *Pluteus ephebeus* (Splijthoedsatijnzwam) is beslist niet representatief voor "onze" *ephebeus*; *Pluteus petasatus* (Zaagselhertezwam) is altijd veel witter; hoewel de foto van *P. thomsonii* (Roetkleurige hertezwam) mooi de karakteristieke gaderde hoedhuid weergeeft, is de foto als geheel toch heel ongelukkig, aangezien noch de plaatjes, noch de steel zichtbaar is. Hetzelfde geldt voor de afbeelding van *P. umbrosus* (Pronkhertezwam). De afbeelding van *Volvariella murinella* (Grijsvezelige beurszwam) is heel ontypisch: veel te bleek voor deze soort. Tenslotte is het heel jammer dat je bij de foto van *V. surrecta* (Parasietbeurszwam) niet kunt zien dat deze op resten van paddestoelen groeit.
3. Amanitaceae: De afbeelding van *Amanita battarae* is zeker niet goed gedetermineerd maar stelt voor *A. submembranacea* (Brokkelzakamaniet). Het commentaar bij *Amanita nivalism*.b.t. *A. hyperborea*, *A. brunneoconulus* en *A. bakeri* raakt kant noch wal! De afbeelding van *Amanita franchetii* (Geelwrattige amaniet) is heel ontypisch, en op de foto is *A. porphyrea* nauwelijks te herkennen. En dat terwijl deze soort in Zwitserland toch niet zeldzaam is. De afbeelding van *Limacella illinita* (Witte kleefparasol) is twijfelachtig.
4. Agaricaceae: De foto's van *Agaricus cupreobrunneus* (Bruine weidechampignon) en *A. luteomaculatus* (Okerbruine dwergchampignon) zijn vrijwel zeker niet goed gedetermineerd. Bij de *Lepiota*'s zijn ook een aantal vragen. De foto van *L. castanea* (Kastanjeparasolzwam) is weinig gelijkend, *L. oreadiformis* (Gladde wolsteelparasolzwam) is vrijwel zeker fout: mogelijk *L. alba* (Duinparasolzwam)? De foto van *L. echinacea* (Fijnschubbige parasolzwam) is een paar bladzijden verder ook afgedrukt, nu met de naam *L. perplexa* (Egelparasolzwam) erbij. Duidelijk een vergissing. De foto van *Leucocoprinus lanzonii* is uitgesproken slecht. *Macrolepiota excoriata* (Rafelige parasolzwam) heeft zulke donkere schubben op de hoed, dat aannemelijk lijkt dat hier een vorm van *M. procera* (Grote parasolzwam) is afgebeeld. *Macrolepiota puellaris* (= *M. nymphaeum*, Witschubbige parasolzwam) is een prachtige paddestoel: wat jammer dat er zo'n belabberde foto is afgedrukt!
5. Coprinaceae: van de inktzwammen (*Coprinus*) is een groot aantal foto's van mindere

kwaliteit. Er is niet altijd gebruik gemaakt van karakteristieke afbeeldingen. Een paar voorbeelden: De foto van *Coprinus laanii* (Zaagvlakinktzwam) wittig met bruin velum terwijl de soort in werkelijkheid muisgrijs is. De rozebruine kleur van *C. patouillardii*, karakteristiek voor deze paddestoel binnen de subsect. *Nivei* is niet te herkennen, op de foto is de soort wit. De schubjes van *Coprinus tigrinellus* (Gespickelde halminktzwam) zijn normaal gesproken sepiabruin, slechts een enkele keer lichter bruin zoals de afbeelding laat zien. De tekeningen van de sporen zijn ook niet altijd karakteristiek o.a. bij *C. leiocephalus* (Geelbruin plooirokje) en *C. angulatus* (Brandplekinktzwam). Een aantal foto's is van te oud materiaal (264, 269, 283, 291, 306 en 307). Zo is bij *C. cinereus* (Wortelende inktzwam) en *C. xanthothrix* het velum nagenoeg verdwenen. Ook enkele onjuiste foto's zijn geplaatst. Bij *C. leiocephalus* is een andere soort afgebeeld, mogelijk *C. auricomus* (Kastanje-inktzwam; donkere kleur en lamellen tot aan de steel). *Coprinus heptemerus* (Bruine mestinktzwam) is een duidelijk bruin paddestoeltje; de soort op de foto lijkt meer op *C. cordisporus* (Korrelige mestinktzwam). De afbeelding van *C. cortinatus* (Kleine poederinktzwam) lijkt niet, de foto van *C. hemerobius* (= *C. auricomus*), stelt waarschijnlijk een soort uit de subsect. *Setulosi* voor.

6. Strophariaceae: De foto van *Hypholoma elongatum* (*Psilocybe elongata*, Bleke moeraszwavelkop) berust op een verkeerde determinatie: de plaatjes van deze soort zijn nooit zo donker als op deze foto! *Pholiota jahnii* (Spitsschubbige bundelzwam) is niet goed, dit moet *P. squarrosa* (Schubbiige bundelzwam) zijn! Bij *Psilocybe* zijn ook een paar fouten: de afbeelding onder de naam *P. bullacea* (Tonsuurkaalkopje) mist de voor deze soort zo karakteristieke rand van velumvlokjes aan de hoed. Als *P. merdaria* (Meststropharia) is *P. inquilina* (Halmkaalkopje) afgebeeld. Onder de naam *Psilocybe subcoprophila* (Grootsporig mestkaalkopje) treffen we een vrij goed gelijkende foto van de vlekplaat *Panaeolus olivaceus* aan! De foto's van *Stropharia albonitens* (*Psilocybe albonitens*, Witglanzende stropharia) en *S. semiglobata* (*Psilocybe semiglobata*, Kleefsteelstropharia) zijn ronduit slecht. Laatstgenoemde is aan de foto niet te herkennen.

Een novum in dit deel is het feit dat de auteurs hebben getracht de kleur van de sporefiguur exact weer te geven middels een uitgekiende combinatie van video-opnamen en computergestuurde weergave van de vastgelegde kleur. Zo wordt naast elke foto een rechtopstaande vlakje met de 'juiste' sporekleur gegeven. Op dit systeem is ook de determineersleutel in het begin van het boek gebaseerd. U kunt met één oogopslag zien op pag. 27 dat het determineren op deze wijze niet gemakkelijker geworden is. Daarbij

komt dat, de technische perfectie ten spijt, de reproductie van de kleuren niet altijd zo exact is als beweerd. Bij bijvoorbeeld veel Strophariaceae ontbreekt de voor deze groep vaak zo karakteristieke violette tint in de sporee. Echt zwart, zoals bij sommige Inktzwammen en Champignons, is ook niet gelukt. Zo schieten de auteurs hun doel voorbij.

Samenvattend kan men stellen dat er nogal wat onvolkomenheden zijn aan dit vierde deel van de tot nu toe zo succesvolle serie. Het lijkt er hier en daar op dat dit boek inderhaast is geproduceerd. Als je dan ook nog de hoge prijs in aanmerking neemt, is een kritische vergelijking met andere plaatwerken zeker op zijn plaats voor men tot aanschaf overgaat. Het is te hopen dat de auteurs voor het vijfde, en tevens laatste deel, meer de kwaliteit van het gebruikte fotomateriaal bewaken en, waar nodig, de hulp inroepen van specialisten voor de bevestiging van hun determinaties.

Met dank aan Kees Bas, Else Vellinga en Kees Uljé voor hun commentaren.

Chiel Noordeloos

Kuijs, W.D.J., 1995. De paddestoelen van Walcheren. Verslag van de inventarisatie van de paddestoelen van Walcheren verricht in de jaren 1983-1994. 373 pagina's. Uitgave K.N.N.V. Prijs f 15,--. Te bestellen door overmaking van f 21,-- (prijs incl. porto) op giro 5719596 t.n.v. W.D.J. Kuijs te Goes.

Voor mij ligt een lijvig rapport, het vierde deel uit de zeer waardevolle reeks over de paddestoelen van de provincie Zeeland. Eerdere delen betroffen 'De paddestoelen van Zuid-Beveland' (1988), 'De paddestoelen van Schouwen-Duiveland' (1991) en 'De paddestoelen van Noord-Beveland' (1993).

De opzet van dit deel is vergelijkbaar met die van de vorige delen en voor een beschrijving ervan wordt verwezen naar eerdere boekbesprekingen in Coolia 31(4), 35(1) en 37(1). Het rapport is verfraaid met tekeningen van Nel Kuijs.

Hoewel Walcheren door de langdurige inundatie aan het eind van de tweede wereldoorlog zeer veel belangrijke mycologische terreinen heeft verloren, blijkt het eiland mycologisch nog steeds zeer rijk te zijn. Er zijn maar liefst 1002 soorten macrofungi aangetroffen, dat zijn er honderden meer dan op de andere eilanden.

Aan het rapport is weer veel gedegen inventarisatiewerk voorafgegaan, door Wim Kuijs zelf en door leden van de Zeeuwse paddestoelenwerkgroep en van de N.M.V. Van grote waarde is dat de gegevens nauwkeurig gedocumenteerd zijn: aangegeven is wie de soorten gedetermineerd heeft en in welk herbarium eventuele collecties zijn

opgenomen. Van bijzonder belang is het feit dat veel spoorwerk is verricht om oude gegevens aan de vergetelheid te onttrekken. In dit rapport zijn gegevens uit herbaria en oude notitieboekjes ontsloten: gegevens van voor de oorlog van H.S.C. Huijsman en van de periode van 1942-1974 van vader en zoon Batten.

Kortom: een goed leesbaar en waardevol rapport. Het is aanwezig in de bibliotheek van de N.M.V. Aan het volgende deel wordt al weer gewerkt: dat zal de paddestoelen van Zeeuws-Vlaanderen behandelen.

Leo Jalink

Ton Lemaire, 1995. Godenspijs of duivelsbrood — Op het spoor van de Vliegenzwam. Ambo, Baarn. ISBN 90-263-1392-6. 191 pag., 16 tekstfiguren, 30 platen, grotendeels in kleur. Winkelprijs f 39,90.

Ton Lemaire is voor een aantal leden geen onbekende meer sinds hij op de nieuwjaarsbijeenkomst van 1995 een voordracht heeft gehouden onder het motto: "Op het spoor van de Vliegenzwam; een inleiding in de etnomycologie". Dit optreden wordt door hem gememoreerd in het voorwoord van zijn recent verschenen boek, gewijd aan de etnomycologie. Deze tak van de mycologie wordt door de auteur omschreven als "het onderzoek naar de betekenis van zwammen in cultuur en geschiedenis". Hierbij heeft Lemaire zich geconcentreerd op de rol van de Vliegenzwam. Andere aspecten van de etnomycologie, zoals de culinaire en medicinale betekenis van paddestoelen, alsmede de rol van andere hallucinogene paddestoelen als *Psilocybes*, worden slechts zijdelings aangestipt.

Over de Vliegenzwam blijkt genoeg te vertellen. In de inleiding wordt beknopt ingegaan op de biologie van paddestoelen en de speciale eigenschappen van hallucinogene soorten. In het tweede hoofdstuk staat de functie van de Vliegenzwam in het Siberische sjamanisme centraal. Hoofdstuk 3 behandelt theorieën over de mogelijke betekenis van de Vliegenzwam in religie en rituelen in verschillende streken gedurende de Oudheid. Het vierde hoofdstuk handelt over de meer recente paddestoelenfolklore in Europa. In hoofdstuk 5 wordt de betekenis van paddestoelen, met name de Vliegenzwam, in de mythologie en volksgeloof samengevat en wordt de thans weer opgeleefde belangstelling voor hallucinogene paddestoelen nader geanalyseerd in een culturele context. Het boek eindigt met een appendix over de etymologie van het woord paddestoel in verschillende talen, een appendix met citaten uit gedichten over paddestoelen in de Nederlandse literatuur en een uitgebreide literatuurlijst.

Naar mijn mening is Lemaire er uitstekend in geslaagd om de bestaande inzichten

over de rol van hallucinogene paddestoelen in het algemeen en de Vliegenzwam in het bijzonder samen te vatten en hieraan enige eigen conclusies en hypothesen toe te voegen. Noodgedwongen blijven veel veronderstellingen tamelijk speculatief bij gebrek aan "hard" historisch bewijsmateriaal. Lemaire hanteert een prettig leesbare, boeiende stijl, al verloochent hij zijn afkomst als cultureel antropoloog en filosoof niet. Het vakjargon is heel anders dan mycologen plegen te hanteren: in plaats van cheilocystiden komen we zaken als "het kosmologische complex" tegen. Mycologen die zelf de belangrijkste originele etnomycologische literatuur hebben gelezen, met name de boeken van de Amerikaan Wasson, zullen in dit boek waarschijnlijk niet zoveel nieuws tegenkomen. Lemaire heeft zelf geen veldonderzoek verricht, waardoor zijn werk de avontuurlijke spanning mist, die sommige boeken van Wasson zo boeiend maken. Het hoofdstuk over de paddestoelenfolklore in Europa, waarin de auteur tracht een antwoord te formuleren op de vraag die hij aan het begin van zijn boek stelt: "Waarom wonen de kabouters toch bij de rode paddestoel met witte stippen?", vond ik het meest originele en intrigerende deel van het boek. Hierbij horen ook dertig platen waarop oude wenskaarten en andere afbeeldingen zijn gereproduceerd: wonderlijke, sprookjesachtige en ondeugende tafereeltjes met de Vliegenzwam als middelpunt. De collectie plaatjes geeft het boek beslist een extra dimensie.

Persoonlijk vind ik dat de schrijver wat meer aandacht had mogen besteden aan de farmacologische aspecten van hallucinogene paddestoelen, in het bijzonder de Vliegenzwam. Welke stoffen zijn eigenlijk voor de psychische effecten verantwoordelijk en zijn die overal in gelijke mate aanwezig? Ik was ook geïnteresseerd geweest in eventuele eigentijdse experimenten en ervaringen met Vliegenzwammen. Er resteren ook nog de nodige vragen zoals: hoe komt het dat in Europa gedurende duizenden jaren nooit de hallucinogene werking van *Psilocybe semilanceata* (Puntig kaalkopje) ontdekt is, of althans geen opgang heeft gemaakt in rituelen?

Deze opmerkingen doen echter geen afbreuk aan het heuglijke feit dat we in het Nederlandse taalgebied nu voor het eerst over een boeiende en degelijke inleiding in de etnomycologie beschikken.

Eef Arnolds

Fraiture, A., Heinemann, P., Monnens, J., Thoen, D., Distributiones Fungorum Belgii et Luxemburgi. fasc. 2. 1995. Uitgegeven door de Nationale Plantentuin van België. ca. f 15,--.

Veertien jaar na het eerste deel (Heinemann & Thoen, 1981) is nu het tweede deeltje met verspreidingskaarten van paddestoelsoorten in België en Luxemburg verschenen.

Dit tweede deel is in tegenstelling tot het eerste ingelijmd en bevat van 52 soorten verspreidingskaarten met een korte toelichting in het Frans en het Vlaams. Het gaat om 40 'nieuwe' soorten en 12 die ook in de eerste serie zijn opgenomen. De keuze van de soorten wordt niet toegelicht (ook niet in de in 1984 verschenen oproep om medewerking), maar alle soorten groeien in het bos, en behoren tot de grotere, gemakkelijk herkenbare soorten, al zijn in een aantal gevallen (*Tricholoma equestre* (Gele ridderzwam), *Sarcoscypha coccinea* (Rode kelkzwam)) wel taxonomisch lastiger soorten opgenomen.

De herkomst van de gegevens is in een aparte kaart weergegeven; hieruit blijkt dat het merendeel van de gegevens uit het Frans sprekende deel van België en Luxemburg komen, niet zo verwonderlijk, gezien de oproep tot medewerking in een Franstalig tijdschrift. In tegenstelling tot Nederland is er in België geen nationaal karteringsproject en waren de gegevens voor deze kaarten ook nog niet in geautomatiseerde vorm beschikbaar.

Van iedere soort wordt een verspreidingskaart gegeven en een korte toelichting betreffende zeldzaamheid en oecologie.

De kaarten hebben een gerasterde ondergrond met de plantengeografische districten (waarvan de namen bekend verondersteld worden) en dat is zeer verhelderend. Zo is het in één oogopslag duidelijk dat het voorkomen van *Hygrophorus olivaceoalbus* (Sparreslijmkop) beperkt is tot de Ardennen, en dat *Sarcosphaera coronaria* voornamelijk aan de zuidrand van het kalkrijke Maasdistrict voorkomt. Een kenmerkende verspreiding hebben ook het Weerhuisje (*Astraeus hygrometricus*) en de Verfstuifzwam (*Pisolithus tinctorius*); beide zijn voornamelijk op mijnsteenstorten gevonden, een standplaats waar ze ook in Nederland van bekend zijn.

Behalve aan verspreiding en standplaatsen wordt er ook aandacht aan voor- of achteruitgang besteed. Opvallend is dat *Gloeophyllum* (*Osmoporus*) *odoratum* (Korianderzwam) in België vooruitgaat, terwijl in Nederland een achteruitgang is geconstateerd (Nauta & Vellinga, 1995). Vermoedelijk vindt dit zijn oorsprong in het feit dat deze soort vooral in heuvelachtige gebieden voorkomt.

Dit boekje maakt nieuwsgierig naar de verspreiding van meer soorten in België, vooral van soorten die in aangrenzende gebieden van Nederland voorkomen. Ook krijgt men neiging tot knippen en plakken om de verspreidingskaarten van de twee landen aan elkaar te maken tot een groter geheel.

Literatuur

Heinemann, P., Thoen, D., 1981. Distributiones Fungorum Belgii et Luxemburgi. 1. Jardin botanique national de Belgique, Meise.

Nauta, M.M., Vellinga, E.C., 1995. Atlas van Nederlandse paddestoelen. Rotterdam, Brookfield.
Else C. Vellinga